

**ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ „НЕОФИТ РИЛСКИ” –
БЛАГОЕВГРАД**

ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ КАТЕДРА „ПСИХОЛОГИЯ”

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

на дисертация за придобиване на образователната и научна степен
„доктор” по Педагогическа и възрастова психология

**РАЗВИТИЕ НА СПОСОБНОСТИТЕ ЗА ЛИЦЕВО ЕМОЦИОНАЛНО
РАЗПОЗНАВАНЕ И НАЗОВАВАНЕ В ПРЕДУЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ**

Докторант: **Мария Курти**

Научен ръководител: **проф. д-р Иванка Асенова**

Благоевград, 2021

Дисертационният труд е обсъден и насрочен за защита от катедра „Психология” при Философски факултет на ЮЗУ „Неофит Рилски”.

Дисертацията съдържа 174 страници съдържателно обособени в увод, три глави, обобщение, изводи, приноси, библиография и приложения. Библиографията съдържа 189 заглавия на латиница. Разработката е онагледена с 50 таблици.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на 20 май 2021г. от 15:00 часа в зала 210А на УК1 на ЮЗУ „Неофит Рилски” на открито заседание на Научното жури.

ВЪВЕДЕНИЕ

Разбирането на емоциите от човешките лица играе фундаментална роля в развитието на социалната компетентност на децата. Поради тази причина изучаването на нервните механизми на разпознаването на лицевите емоции, неговата траектория на развитие и детерминантите му е изследователски проблем, който фокусира вниманието на учените от различни области в продължение на десетилетия.

Резултатите от проучванията показват, че взаимодействието на няколко фактора води до развитие на способността за разпознаване на лицевите емоционални изражения. Въпреки напредъка в научните изследвания обаче разбирането за развитието на това критично социално умение през детството остава ограничено.

ГЛАВА I. ТЕОРЕТИЧНА ПОСТАНОВКА НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

1.1. Психологични теории и изследвания на емоциите - кратък исторически преглед

Теорията на Дарвин, известна като Еволюционна теория за емоциите (1872, по Gendron & Barrett, 2009) е първата съвременна теория за емоциите. Според тази теория (и други еволюционни теории, възникнали по-късно), емоциите съществуват, защото са адаптивни и позволяват на хората и животните да оцелеят и да се размножават. Емоциите са вродени рефлексии, имат адаптивна функция и не включват когнитивен компонент. Теорията за емоциите на Дарвин е вдъхновила други изследователи като James (1884) и Lange (1927), давайки началото на така наречения подход „на базисните емоции“ в психологията на емоциите, който е един от двата основни подхода в научното изследване на емоциите (Gendron & Barrett, 2009). Другият се нарича „оценъчен подход“

(Ekman, 2016; Gendron & Barrett, 2009) и се разглежда като съвременния психологически подход към емоциите, вдъхновен от работата на Arnold (1960).

1.1.1 Основен подход към емоциите и теорията за емоциите на Дарвин

Един от основните приноси на теорията на Дарвин е разглеждането на емоциите като отделни същности или модули, като гняв, страх, отвращение, щастие и т.н. Всяка емоция може да варира по интензивност или приемливост и това са атрибути, разглеждани като дименсии, които описват различията в рамките на всяка дискретна емоция.

Резултати от различни изследвания показват, че концепцията на Дарвин за емоциите като отделни дискретни образувания е правилна (Ekman, 2016).

Някои от най-видните последователи на Дарвин са James (1884) и Lange (1927), а по-късно Allport (1924), Ekman и Friesen (1969), Izard (1971), Tomkins (1962) и други (всички цитирани в Ekman, 2016: 31).

1.1.2 Оценителен подход към емоцията и теорията на Арнолд за емоциите

Оценъчният подход, вдъхновен от работата на Arnold (1960), прави опит да преодолее основния недостатък на предишните теории, а именно тесният им фокус само върху няколко аспекта на емоцията. Arnold разработва „цялостна“ теория за емоциите, която според авторката (1) трябва да се занимава не само с емоционалното преживяване, но и с емоционално действие и емоционално изразяване; (2) трябва не само да обърне внимание на въпроса как се предизвикват емоциите, но и да се опитва да говори за последиците от емоциите или по-добре, за тяхната функционална роля в архитектурата на ума; (3) трябва да включва „значението на емоциите за интеграция на личността“; (4) трябва да се обърне към еволюционния и учебния произход на емоциите, както и към „неврофизиологичния механизъм,

който медира преживяването и изразяването на емоциите“ (Arnold, 1960).

Ключовата характеристика на теорията за емоциите на Arnold, е акцентът върху важността на когнитивните фактори, свързани с емоционалното поведение (Arnold, 1960).

Съвременните оценъчни теории концептуализират емоциите като процеси, а не като състояния (Moors et al., 2013). Емоционалният процес е непрекъснат и рекурсивен. Промените в един компонент се отразяват и на други компоненти. Оценката се определя като процес, който открива и оценява значението на околната среда за благосъстоянието на индивида (Moors et al., 2013).

1.1.3 Разграничаване на емоциите - отново два подхода

По отношение на това как емоциите могат да бъдат разграничени една от друга, прегледът на литературата отново разкри два подхода, предложени преди повече от век: възгледът на Darwin и възгледът на Wundt (цит. от Ekman, 2016).

Според възгледите на Darwin емоциите са модулни или дискретни единици, а основните отделни модули са гняв, страх, отвращение, щастие и др. Darwin (1896, цит. от Ekman, 2016: 31) не отхвърля модулната организация, а застъпва комбинацията на модулния подход с дименсионния подход за диференциация на емоциите. Darwin предлага две дименсии: приятен – неприятен, и слаб-силен интензитет (напр., гневът и страхът са от различни модули; гневът варира в зависимост от това колко неприятно се чувства субектът и каква е неговата сила).

1.2 Определяне и разграничаване на емоцията от други афективни явления

Широко споделяно мнение е, че класификациите, отличаващи емоциите от други свързани афективни явления, са трудни, но не и невъзможни или безполезни (Steunebrink 2010).

Емоциите и настроенията са различни явления, тъй като настроенията са по-дифузни и продължават по-дълго от

емоциите (например „чувството за отпадналост“ може да се използва за описване на дългосрочно негативно афективно състояние, което може да няма ясна единична причина).

Стресът, който възниква при определени обстоятелства и предизвиква само отрицателни отговори, както и импулси на афективен процес, също са видове афективни процеси, но доста различни от емоциите. От друга страна, терминът „афект“ е използван като по-широк концепт за оценка на променливите във връзка с личното благосъстояние на индивида.

Clore et al. (2001) са направили допълнително разграничение между афективни диспозиции и афективни състояния. В допълнение, всяка емоция може също да се използва за описване на афективен процес, т.е. за оценка на събитие, действие, обект или предмет като добро или лошо. Някои автори използват термина оценка, когато говорят за този афективен процес (Steunebrink, 2010).

Друг термин, който се използва от някои автори като синоним на емоция е чувство. Има обаче и други автори, които постулират, че емоциите и чувствата са различни явления и използват чувството за описване на преживяваната част от емоцията (Gross & Thompson, 2007).

1.3. Структура на емоциите: общ преглед

Съвременният възглед е, че емоциите имат многокомпонентна структура. (Mahlke & Minge, 2008). Прегледът на литературата разкрива съществуването на различни модели на емоциите, които описват основните компоненти на емоциите.

От Древна Гърция съществува непрекъсната традиция да се постулират поне три основни компонента на емоционалната реакция: (1) физиологична възбуда (активиране), (2) двигателна експресия и (3) субективно чувство. Тези три компонента често се наричат „триада на емоционалния отговор“ (Mahlke & Minge, 2008).

Шерер (1984) предлага модел, при който тази триада е свързана с два други компонента - когнитивни оценки и поведенчески тенденции. Scherer (2001) допълнително усъвършенства този модел, свързващ всеки от компонентите с подсистемата на организма.

Някои автори като Lazarus (1991) и Larsen and Fredrickson (1999) прилагат друг подход към структурирането на емоциите. Те интегрират двигателни изрази и поведенчески тенденции в един компонент. Този нов компонент е наречен „conative“ от Lazarus (1991) и „поведенчески“ от Larsen & Fredrickson, (1999).

1.4 Основни теории за структурата на емоциите

Въпреки че има много подходи за изучаване на емоциите, два подхода: структурата на основните категории и структурата на дименсиите се очертават като най-прилаганите. Подходът на основни категории разпределя всяка емоция в малък набор от взаимно изключващи се категории на някаква оценима основа и следователно постулира съществуването на малък брой така наречени „базисни“ или „първични“ емоции. Всички модели на емоциите, предложени в тази рамка, приемат, че емоциите са се развили по време на човешката еволюция поради тяхната адаптивна роля (за преглед виж Gendron & Barrett, 2009).

Дименсионният подход постулира, че всички емоции могат да бъдат идентифицирани като показващи връзка с една или повече дименсии, като интензивност, приятност или степен на активиране. Най-често са идентифицирани две широки дименсии на приятност и интензивност, известни също като валентност и ароузъл, използвайки факторния анализ и техниките за многомерно скалиране (Russell, 1980).

1.5. Функции на емоциите

Емоциите са сложни психични явления, които изпълняват няколко важни функции. Тези функции могат да бъдат разделени на три основни области: вътрешноличностни функции, междуличностни функции и социални и културни

функции (Matsumoto & Hwang, 2012). Следователно в тази рамка емоциите могат да бъдат поставени на биологично, психично или социално ниво на анализ (Averill, 1992).

1.6. Невронна основа на емоционалното процесиране

Емоциите представляват сложна функция, включваща три основни способности: изпитване на емоции, идентифициране на емоциите на другите хора и изразяване на емоции. Всички тези способности зависят от функционалната цялост на широко разпространена невронна система, включваща подкорови и кортикални структури на човешкия мозък (Daum et al., 2009).

Подкоровите области на мозъка с ключова роля в емоционалната обработка са амигдала, хипокампус, хипоталамус и цингуларна кора. Тези области на „емоционалния мозък“ осигуряват бързите реакции на емоционалните стимули.

Неокортикалните райони, които участват в представянето и контрола на емоциите, са цингуларна кора, орбитофронтална кора, островна кора, предна инсула. Цингуларният кортекс регулира вниманието, афекта и познанието и до голяма степен асоциира когнитивните и емоционални компоненти на преживяването и процесира емоционално-социалните взаимодействия. Орбитофронталната кора има решаваща роля в регулирането на емоциите и вземането на решения. (за литературен обзор – Daum et al., 2009).

Инсулата е една от структурите, които участват в идентифицирането на израз на отвращение (Wicker et al., 2003). Предната инсула има връзки с префронталната кора, вегетативната система и лимбичните структури (Carr et al., 2003) и е установено, че тя се активира по време на наблюдение на ядосани лица и гневни действия на ръцете (Grosbras & Paus, 2006), както и отвлечени лица (Phillips et al., 1997).

Гореспоменатите мозъчни райони демонстрират известна емоционална специфичност, но мета-анализи на

невроизобразителни изследвания по-скоро предполагат, че категориите емоции са разпределени, припокриващи се репрезентации в мозъка (Phan et al., 2002).

1.7. Социално и емоционално развитие в ранна детска възраст

Развитието на социални и емоционални умения започва още от раждането си, тъй като ранните преживявания на детето имат важна роля в оформянето на неговата траектория. От ранна детска възраст до училищна възраст всички деца придобиват типичен набор от социални и емоционални умения (NAEYC, 2009). В първия период от човешкия живот, от 0 до 12 месеца, бебетата осъзнават, че са отделени от хората, които се грижат за тях и започват да изграждат своите социални взаимоотношения, като си взаимодействат чрез усмивки, вокализации, отговори на името си и започват да изразяват разнообразни емоции. През следващия период, между 1-ва и 2-ра година от живота, кърмачетата вече разпознават и взаимодействат с много хора и могат да изразяват и разпознават вербално и невербално много различни емоции и тяхната промяна. Предучилищната възраст е свързана с развитието на емоционални отношения извън семейството под формата на приятелства. Предучилищните деца постепенно започват да разбират кое е социално приемливо или неприемливо поведение. Те могат по-добре да идентифицират и изразяват собствените си емоции и емоциите на другите субекти и да решат някои социални проблеми независимо (Han & Kemple, 2006).

1.8. Лицева перцепция, емоционална перцепция и тяхната връзка

Класическият модел на разпознаване на лица постулира последователни етапи на обработка, включващи три основни етапа: откриване, категоризиране и идентификация. Няма съмнение, че процесите, свързани с обработката на лица и емоции, си взаимодействат, но все още е въпрос на дискусия до

каква степен те си взаимодействат (Calder & Young, 2005). Също така възприемането на емоциите до голяма степен зависи от функциите на вниманието, което предполага, че вниманието може да бъде основна предпоставка за анализ на обработката на лицевите емоции (за литературен обзор – Martin et al., 2005).

1.9. Развитие на емоционалната лицева перцепция през детството

1.9.1. Изследвания на възприемането на емоциите при новородените

Резултатите от проведените проучвания подкрепят предположението, че новородените много бързо създават лицеви репрезентации и са чувствителни към фините различия на човешките лица (Kelly et al., 2005). Има доказателства, че поне някои емоционални изражения на лицето са дискриминирани и предпочитани от новородените само на няколко дни, най-вероятно поради опита, придобит през първите няколко дни от живота (виж Farroni et al., 2007).

1.9.2. Изследвания на емоционалната перцепция при бебетата

Установен факт е, че при раждането бебето вече е добре подготвено за бързо развитие на компетенции, свързани с възприемането на емоции, чрез откриване на съответната информация от лицата. Резултатите от проучванията показват, че от много рано бебетата са чувствителни към лицата като социални стимули и могат да извлекат информация, свързана с дискриминация и разпознаване на емоционални лица.

Развитието на емоционалната лицева перцепция зависи както от постнаталното структурно и функционално съзряване на зрителната система, така и от усъвършенстването на уменията за дискриминация и разпознаване на емоционална информация (Grossmann, 2010). През предучилищните години, а след това и през средното детство, обработката на лицева емоционална информация продължава да се развива (Kelly et al., 2005).

1.9.3. Развитие на емоционалната лицева перцепция в предучилищна възраст

Обобщавайки резултатите от предишни проучвания, може да се заключи, че диференцираното разбиране на отделните категории емоции се появява в предучилищна възраст. Децата обикновено са най-добри в назоваването на лицевото изражение на щастие. След това по точност идва назоваването на тъга, гняв, изненада и страх, а най-малко точни децата в предучилищна възраст са при назоваването на лицевото изражение на отвращение (Durand et al., 2007).

Widen и Russell (2010) твърдят, че този ред се появява, защото децата в предучилищна възраст първо започват да разбират валентното измерение на емоцията (положителна срещу отрицателна), а след това да диференцират емоциите във валентното измерение, докато стигнат типичната за зрялата възраст таксономия на емоциите.

1.9.4. Развитие на емоционалната лицева перцепция през късното детство и юношеството

Установено е, че количеството и качеството на лицевото процесирание се увеличава през цялото юношество (Lawrence et al., 2008) и че разпознаването на лица може да достигне нива, типични за зрялата възраст, около 16-тата година (Grill-Spector et al., 2008). Ранните проучвания установяват, че някои ключови характеристики на лицевото процесирание се появяват едва след 10-тата година (Carey et al., 1980). Последващите проучвания обаче разкриват, че въпреки тенденцията към подобряване през детството, лицевото процесирание се доближава до това на възрастните към 4-тата година (McKone et al., 2009). Явните промени в лицевото процесирание продължават до късно юношество (Golarai et al., 2007)

1.10. Полови различия в разпознаването на емоции

Проучванията показват, че като цяло жените превъзхождат мъжете по способността си да разпознават правилно емоциите.

Всъщност на тяхна основа се гради това широко прието схващане, но истината е, че тази гледна точка не е достатъчно добре емпирично подкрепена (Connolly et al., 2019).

Изследванията на половите различия в разпознаването на емоции в детството са много по-малко от проучванията в зряла възраст, а резултатите са неконсистентни. Въз основа на преглед на литературата за половите различия в лицевото емоционално процесизиране в детска възраст, McClure (2000) заключава, че момчетата са по-точни от момчетата при разпознаването на емоции, а Elfenbein et al. (2002) уточняват, че тези междуполови различия са сходни в различните култури и възрастови групи. В противовес, Lee, Herbert и Manassis (2014) съобщават за липса на полови различия при 6-11 годишните, а Khawar et al. (2012) съобщават за липса на полови различия при 7-11 годишни деца по отношение изобщо на разпознаването на лицеви емоции.

1.11. Ефектите на предучилищното образование върху развитието на децата

Сред многото фактори, които повлияват онтогенетичното развитие са социалните стимули и модели, които детето преживява. Тези преживявания обаче се различават между домашните грижи и обществените дневни грижи. (Cunha & Neckman, 2006). Най-общо е установено, че висококачествената дневна грижа за децата по време на предучилищна възраст е свързана с явни ползи по отношение на готовността за училище, образование, здраве и социална интеграция (Esping-Andersen et al., 2012). По-специално, прегледът на литературата за детското развитие и неродителските грижи показва много положителни ефекти на обществен дневни грижи за развитието на децата (Brilli et al., 2013). Освен това има съобщения, че посещението на детски ясли подпомага ранното развитие на некогнитивните способности, за които се установява, че оказват влияние не само върху резултатите от обучението, но и върху много други способности и умения (Hiilamo et al., 2015).

ГЛАВА ВТОРА. МЕТОДОЛОГИЯ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

2.1 Цел и хипотези на изследването

Основната цел на проучването е да изследва траекторията на ранното развитие на способностите за разпознаване и назоваване на лицеви емоции при типично развиващите се деца на възраст 4-6 години, представители на генералната популация в Гърция. Издигнати са и две допълнителни цели: да се изследва дали полът на детето (биологичен на фактор) и посещаването детските ясли преди постъпването в детска градина (социален фактор) влияят върху развитието на тези способности.

Изследването е планирано с цел проверка на следните хипотези:

Основна хипотеза: Способностите на децата в предучилищна възраст да разпознават и назовават 6-те базисни емоции се модулират от хронологичната възраст, пола и посещението на детски ясли преди постъпването в детска градина.

Хипотеза 1: Предучилищната възраст е период на значително подобряване на способностите за разпознаване и назоваване на лицеви емоции.

Хипотеза 2: Развитиите патерни на разпознаване и назоваване на лицеви емоции са различни за 6-те базисни емоции.

Хипотеза 3: В предучилищна възраст, способността за разпознаване на лицеви емоции е по-добре развита от способността за назоваване на лицеви емоции.

Хипотеза 4: Момчетата в предучилищна възраст имат слабо или никакво предимство пред момчетата на същата възраст по отношение на способностите за разпознаване и назоваване на лицеви емоции.

Хипотеза 5: Посещаването на детски ясли преди постъпването в детска градина повлиява положително

развитието на разпознаването и назоваването на лицеви емоции в периода на предучилищната възраст, като този ефект е по-силно изразен в началото на периода на предучилищно обучение, отколкото в края на този период.

2.2 Метод

2.2.1 Техника за формиране на извадката

Първо беше поискано и съответно получено, одобрение от директорите на детските градини за провеждане на изследването. След това учителите бяха информирани лично от експериментатора за целите на изследването и помолени да посредничат в контакта на експериментатора с целевите деца и техните родители. В изследването бяха включени само деца, които пожелаха да участват в изследването и чиито родители дадоха информирано съгласие.

2.2.2 Участници

Две групи деца, абсолютно изравнени по брой и пол, са сравнени по способностите си да разпознават и назовават емоционални лицеви изражения: група на малките, включваща деца на възраст от 3 г. и 10 мес. до 4 г. и 4 мес. (118 деца, 56 момчета, ср. възраст = 4,24 г., SD = 0,17) и група на големите, включваща деца на възраст от 5 г. и 11 мес. до 6 г. и 3 мес. (118 деца, 56 момчета, ср. възраст = 6,19 г., SD = 0,15). Всички деца посещаваха „целодневна“ държавно детска градина на територията на гръцки градове. Всички деца от малката група бяха изследвани през първия или втория месец от постъпването си в детската градина, а голямата групаа се състоеше от деца, които бяха изследвани последните 1-2 месеца от посещението на детската градина (преди.постъпване в първи клас). Следователно първата група се намираше в началото на предучилищното си образование, а втората група - в края на предучилищното си образование.

От малката група (4-годишните), 47 деца (39,8%), са посещавали детска ясла преди да постъпят в детска градина и 71

деца (60,2%) не са посещавали такава институция. В ръкописа тези две групи ще бъдат наричани малката подгрупа на посещавалите/непосещавалите детска ясла. Що се отнася до групата на големите деца (6-годишните), 52 деца (44,1%) са посещавали детска ясла преди да постъпят в детска градина и 66 деца (55,9%) не са. В ръкописа тези две групи ще бъдат наричани голямата подгрупа на посещавалите/непосещавалите детска ясла.

Според информацията, предоставена от техните родители и учители, всички участвали в изследването деца, са с типично развитие и са носители на гръцки език.

Изследването е проведено през академичните 2018-2019 и 2019-2020 година.

2.2.3. Материали и процедура

Способностите за разпознаване и назоваване на лица са изследвани с две различни задачи:

(1) Задача за разпознаване на лица емоции (ЗРЛЕ) – при която на децата се представя набор от лица емоционални изразения с искането да посочат кое от тях изобразява конкретна емоция;

(2) Задача за назоваване на емоции на лицето (ЗНЛЕ) - при която на децата се представя по една снимка с искането да я назове.

Материалите за двете задачи се състоят от два комплекта черно-бели снимки на човешки лица на възрастни (3 мъже и 3 жени), представящи една от 6-те базисни емоции: гняв, тъга, страх, отвращение, изненада, щастие и едно неутрално лице. Всички снимки са взети от Facial Expressions of Emotion: Stimuli and Tests (FEEST) (Young et al., 2002).

И в двете задачи се оценява се точността на изпълнението. Всеки верен отговор носи 1, а всеки грешен отговор - 0. Следователно общите резултати варират от 0 до 6.

ГЛАВА III. РЕЗУЛТАТИ ОТ ПРОУЧВАНЕТО

3.1 Сравнение на резултатите на възрастовите групи

3.1.1 Сравнение на изпълнението на задачата за разпознаване на лицеви емоции на (ЗРЛЕ) НА възрастовите групи

Резултатите от Т теста за независими извадки показват съществени междугрупови различия в средните стойности на ЗРЛЕ на малката група ($M = 3.211$, $SD = 1.108$) и голямата група ($M = 4.271$, $SD = 0.948$) ($t_{(44)} = -7.888$, $p < 0.000$).

Резултатите от Т-тест за независими извадки, представени в таблица 2, показват, че двете възрастови групи не се различават съществено по точността на разпознаване на лицевите изразения на гняв, щастие, страх и изненада, но значимо се различават по точността на разпознаване на тъга и отвращение. Следователно, независимо от статистическата значимост на междугруповите различия, голямата група демонстрира по-добра идентификация на всички изследвани емоции в сравнение с малката група.

По отношение на трудността да бъдат разпознати, резултатите показват, че на групово ниво по-малките деца най-точно разпознават щастие и най-неточно разпознават отвращение и изненада, а по-големите деца най-точно разпознават щастие и най-неточно разпознават изненада и гняв.

Таблица 2. Средни стойности на ЗРЛЕ за всяка от изследваните емоции на двете възрастови групи

Гняв					
	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	t (p)
Малка група	118	0.533	0.500	0.046	$t_{(234)} = -1.587$, $p = 0.114$
Голяма група	118	0.635	0.483	0.044	
Щастие					
	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	t (p)
Малка група	118	0.864	0.343	0.031	$t_{(234)} = -1.020$, $p = 0.309$
Голяма група	118	0.906	0.291	0.026	

Тъга					
	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	t (<i>p</i>)
Малка група	118	0.508	0.502	0.046	<i>t</i> ₍₂₃₄₎ = -4.685, <i>p</i> < 0.000
Голяма група	118	0.788	0.410	0.037	
Страх					
	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	t (<i>p</i>)
Малка група	118	0.542	0.500	0.046	<i>t</i> ₍₂₃₄₎ = -1.592, <i>p</i> = 0.113
Голяма група	118	0.644	0.480	0.044	
Отвръщане					
	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	t (<i>p</i>)
Малка група	118	0.389	0.489	0.045	<i>t</i> ₍₂₃₄₎ = -5.076, <i>p</i> < 0.000
Голяма група	118	0.703	0.458	0.042	
Изненада					
	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	t (<i>p</i>)
Малка група	118	0.415	0.494	0.045	<i>t</i> ₍₂₃₄₎ = -1.567, <i>p</i> = 0.118
Голяма група	118	0.516	0.501	0.046	

Резултатите от приложения Хи-вадрат анализ показват значими разлики между двете възрастови групи за тъга ($\chi^2_{|I|} = 20.238$, $p < 0.000$, $\phi = -0.293$) и отвращение ($\chi^2_{|I|} = 23.47$, $p < 0.000$, $\phi = -0.315$), както и в двата случая, процентът на децата, правилно разпознали емоцията, е по-висок в малката, отколкото в голямата група.

3.1.2. Сравнение между възрастовите групи относно изпълнението на задачата за назоваване на лицеве емоции (ЗНЛЕ)

Резултатите от приложения независим-пробен Т-тест върху средните резултати по FELT на двете възрастови групи - по-малката детска група и по-голямата детска група, показват, че средните FELT резултати на по-малката детска група ($M = 2.889$, $SD = 1.115$) и по-възрастните детска група ($M = 3.771$, $SD = 1.073$) се различават значително ($t(234) = -6.184$, $p < 0.000$), което предполага, че факторът възрастта влияе върху ефективността на етикетирането на емоционално лице при деца

в предучилищна възраст, с 6-годишни -старите деца по-добре да маркират емоциите на лицето, отколкото 4-годишните деца.

Резултатите от приложения Т-тест на независими извадки за средните групови стойности за всяка от изследваните емоции са представени в таблица 5.

Таблица 5. Средни FELT резултати за всяка от изследваните емоции на двете възрастови групи

	Гняв				
	N	Mean	SD	Std. Error	t (p)
Малка група	118	0.457	0.500	0.046	$t_{(234)} = -2.367,$ $p = 0.019$
Голяма група	118	0.610	0.489	0.045	
	Щастие				
	N	Mean	SD	Std. Error	t (p)
Малка група	118	0.957	0.202	0.018	$t_{(234)} = -0.717,$ $p = 0.474$
Голяма група	118	0.974	0.158	0.014	
	Страх				
	N	Mean	SD	Std. Error	t (p)
Малка група	118	0.364	0.483	0.044	$t_{(234)} = -3.185,$ $p = 0.002$
Голяма група	118	0.567	0.497	0.045	
	Тъга				
	N	Mean	SD	Std. Error	t (p)
Малка група	118	0.508	0.502	0.046	$t_{(234)} = -2.257,$ $p = 0.025$
Голяма група	118	0.652	0.478	0.044	
	Отвръщение				
	N	Mean	SD	Std. Error	t (p)
Малка група	118	0.245	0.432	0.398	$t_{(234)} = -3.617,$ $p < 0.000$
Голяма група	118	0.466	0.500	0.046	
	Изненада				
	N	Mean	SD	Std. Error	t (p)
Малка група	118	0.330	0.472	0.043	$t_{(234)} = -2.404,$ $p = 0.017$
Голяма група	118	0.483	0.501	0.046	

Двете възрастови групи не демонстрират различия по отношение на точността на назоваване на лицевото изражение на щастие, но се различават значимо по отношение на точността

на назоваване на тъга, гняв, страх, отвращение и изненада. Отново, независимо от размера на средните стойности и статистическата (не)значимост на междугруповите различия, голямата група демонстрира по-добра ефективност на назоваването на всички изследвани емоции в сравнение с малката група (таблица 5).

Сравнението на ранжирането на 6-те основни емоции по отношение на трудността, която трябва да бъде етикетизирана, разкри, че на ниво група и двете групи най-точно обозначават щастие и тъга и най-неправилно назовават отвращение и изненада (таблица 5).

Резултатите от приложения Хи-квадрат анализ показват значими различия между малката и голямата групи по отношение на всички изследвани емоции ($p < 0.05$), с изключение на щастиято ($p > 0.05$).

3.1.3. Сравнение на възрастовите групи относно изпълнението на задачите за разпознаване на лицев емоции (ЗРЛЕ) и задачите за назоваване на лицев емоции (ЗНЛЕ)

3.1.3.1. Резултати на малката група

Резултатите от приложения Т-тест за независими извадки върху средните стойности за ЗРЛЕ и на ЗНЛЕ на малката група показват, че 4-годишните са изпълнили значително по-добре ЗРЛЕ ($M = 3.21$, $SD = 1.10$) в сравнение със ЗНЛЕ ($M = 2.88$, $SD = 1.11$) ($t_{(117)} = 2.012$, $p = 0.047$).

Следващата таблица 8 представя резултатите от сравнението на средните ЗРЛЕ резултати и средните ЗНЛЕ резултати поотделно за всяка тествана емоция.

Таблица 8. Сравнение на средните стойности на ЗРЛЕ и ЗНЛЕ на малката група

Гняв				
	N	Mean	Std.Deviation	$t_{(df)}, p$
Разпознаване	118	0.533	0.500	$t_{(117)} = 1.154, p = 0.251$
Назоваване	118	0.457	0.500	

Щастие				
	N	Mean	Std.Deviation	$t_{(df)}, p$
Разпознаване	118	0.864	0.343	$t_{(117)} = -2.451, p = 0.016$
Назоваване	118	0.957	0.202	
Тъга				
	N	Mean	Std.Deviation	$t_{(df)}, p$
Разпознаване	118	0.508	0.502	$t_{(117)} = 0.000, p = 1.000$
Назоваване	118	0.508	0.500	
Страх				
	N	Mean	Std.Deviation	$t_{(df)}, p$
Разпознаване	118	0.500	0.502	$t_{(117)} = 2,213, p = 0.029$
Назоваване	118	0.364	0.483	
Отвръщане				
	N	Mean	Std.Deviation	$t_{(df)}, p$
Разпознаване	118	0.389	0.489	$t_{(117)} = 2.175, p = 0.032$
Назоваване	118	0.245	0.432	
Изненада				
	N	Mean	Std.Deviation	$t_{(df)}, p$
Разпознаване	118	0.415	0.494	$t_{(117)} = 1.366, p = 0.175$
Назоваване	118	0.330	0.472	

Малката група е значимо по-точна в разпознаването отколкото в назоваването на емоциите страх и отвращение. За разлика, за емоцията щастие малката група демонстрира значително по-точно назоваване, отколкото разпознаване.

3.1.3.2. Резултати на голямата група

Сравняването на средните стойности на ЗРЛЕ с тези на ЗНЛЕ на голямата група, показва, че децата от тази група изпълнява значимо по-добре ЗРЛЕ ($M = 4.271$, $SD = 0.948$) отколкото ЗНЛЕ ($M = 3.771$, $SD = 1.073$) ($t_{(117)} = 3.930$, $p < 0.000$).

Резултатите от сравнението на средните стойности на ЗРЛЕ с тези на ЗНЛЕ за всяка емоция поотделно (таблица 10) показват, че голямата група е значимо по-точна при разпознаването, отколкото при назоваването на емоциите тъга и отвращение. Обратно, за щастието голямата група демонстрира значимо по-точно назоваване, отколкото разпознаване на

лицеви емоции. За останалите емоции голямата група демонстрира значимо по-добра точност при тяхното разпознаване, отколкото при назоваването им.

Таблица 10. Сравнение на средните стойности на ЗРЛЕ и на ЗНЛЕ на голямата група за всяка емоция поотделно

Гняв				
	N	Mean	Std.Deviation	$t_{(df)}, p$
Разпознаване	118	0.635	0.483	$t_{(117)} = 0.389,$ $p = 0.698$
Назоваване	118	0.610	0.489	
Щастие				
	N	Mean	Std.Deviation	$t_{(df)}, p$
Разпознаване	118	0.906	0.343	$t_{(117)} = -2.353,$ $p = 0.020$
Назоваване	118	0.974	0.202	
Тъга				
	N	Mean	Std.Deviation	$t_{(df)}, p$
Разпознаване	118	0.788	0.410	$t_{(117)} = 2.524,$ $p = 0.013$
Назоваване	118	0.652	0.478	
Страх				
	N	Mean	Std.Deviation	$t_{(df)}, p$
Разпознаване	118	0.627	0.485	$t_{(117)} = 0.927,$ $p = 0.356$
Назоваване	118	0.567	0.497	
Отвръщане				
	N	Mean	Std.Deviation	$t_{(df)}, p$
Разпознаване	118	0.703	0.458	$t_{(117)} = 3.891,$ $p < 0.000$
Назоваване	118	0.466	0.500	
Изненада				
	N	Mean	Std.Deviation	$t_{(df)}, p$
Разпознаване	118	0.516	0.501	$t_{(117)} = 0.506,$ $p = 0.614$
Назоваване	118	0.483	0.501	

3.2. Сравнение на резултатите между половите групи

3.2.1. Сравнение на изпълнението на задачата за разпознаване на лицеви емоции (ЗРЛЕ)

Резултатите от приложения Т тест за независими извадки показват, че средните стойности на ЗРЛЕ на мъжката група ($M =$

3.633, SD = 1.154) и женската група (M = 3.838, SD = 1.157) се различават несъществено ($t_{(44)} = -1.359$, $p = 0.176$).

Резултатите от приложения Т-тест за независими извадки с цел сравняване на средните стойности за всяка емоция поотделно на двете полови групи, представени в таблица 12, показват, че двете групи се различават значимо по точността на разпознаване на изненада, като групата на момичетата демонстрира значимо по-добро разпознаване на тази емоция в сравнение с групата на момчетата.

Таблица 12. Средни стойности на ЗРЛЕ за всяка от изследваните емоции на двете полови групи

Гняв					
	N	Mean	SD	Std. Error	t (p)
Момчета	112	0.625	0.486	0.045	$t_{(234)} = 1.191,$ $p = 0.235$
Момичета	124	0.548	0.499	0.044	
Щастие					
	N	Mean	SD	Std. Error	t (p)
Момчета	112	0.875	0.332	0.031	$t_{(234)} = -0.484,$ $p = 0.629$
Момичета	124	0.895	0.307	0.027	
Тъга					
	N	Mean	SD	Std. Error	t (p)
Момчета	112	0.625	0.486	0.045	$t_{(234)} = -0.710,$ $p = 0.478$
Момичета	124	0.669	0.472	0.042	
Страх					
	N	Mean	SD	Std. Error	t (p)
Момчета	112	0.571	0.497	0.046	$t_{(234)} = 0.231,$ $p = 0.818$
Момичета	124	0.556	0.498	0.044	
Отвращение					
	N	Mean	SD	Std. Error	t (p)
Момчета	112	0.508	0.502	0.047	$t_{(234)} = -1.103,$ $p = 0.271$
Момичета	124	0.580	0.495	0.044	
Изненада					
	N	Mean	SD	Std. Error	t (p)
Момчета	112	0.383	0.488	0.046	$t_{(234)} = -2.425,$ $p = 0.016$
Момичета	124	0.540	0.500	0.044	

Сравняването на класирането на 6-те базисни емоции относно трудността в разпознаването показва, че на ниво група, както момчетата, така и момичетата най-точно разпознават щастие и най-неточно изненада (таблица 12).

Резултатите от приложения Хи-квадрат анализ показва, че на индивидуално ниво двете полови групи се различават значимо само по точността на разпознаване на изненада, като момичетата показват по-висока точност на разпознаване от момчетата.

3.2.2. Сравнение между половите групи относно изпълнението на задачата за назоваване на лицеви емоции (ЗНЛЕ)

Резултатите от приложения Т-тест за независими извадки показват, че групата на момчетата ($M = 3.187$, $SD = 1.103$) и тази на момичетата ($M = 3.459$, $SD = 1.232$) не се различават съществено ($t(234) = -1.780$, $p = 0.076$), въпреки че момичетата демонстрират по-добра способност за назоваване.

Резултатите от Т-тест анализа върху средните групови стойности за всяка емоция поотделно (Таблица 15) не показват значими междуполови различия в точността на назоваване на 6-те лицеви емоции ($p > 0.05$), въпреки че момичетата демонстрират по-добро назоваване на всички емоции в сравнение с момчетата, с изключение на тъгата, където липсват различия.

Сравняването на ранжирането на 6-те емоции според степента на трудност в назоваването им, откри, че и двете групи най-точно разпознават щастие и тъга и най-неточно разпознават отвращение и изненада.

Резултатите от приложения Хи-квадрат анализ показват незначими полови различия по отношение на разпределението на участниците в групите според демонстрираното правилно / неправилно назоваване на всички емоции с изключение на изненада, където значимо по-висок процент от момичетата,

отколкото от момчетата, правилно назовават тази емоция ($\chi^2_{|1|} = 5.784$, $p = 0.016$, $\varphi = -0.157$).

3.2.3. Групово сравнение на изпълнението на задачата за разпознаване на лицев емоции (ЗРЛЕ) и задачата за назоваване на лицев емоции (ЗНЛЕ)

3.2.3.1. Резултати на групата на момчетата

Резултатите от сравнителният анализ на средните стойности на ЗРЛЕ и средните стойности на ЗНЛЕ на групата на момчетата показват, че те по-добре се справят със ЗРЛЕ ($M = 3.633$, $SD = 1.154$) отколкото със ЗНЛЕ ($M = 3.187$, $SD = 1.103$) ($t_{(111)} = 3.189$, $p = 0.002$).

Резултатите от сравнението на средните стойности за разпознаването и назоваването на всяка емоция поотделно са представени в таблица 18.

Таблица 18. Сравнителен анализ на средните стойности за разпознаване и назоваване на всяка емоция поотделно на групата на момчетата

Гняв				
	N	Mean	Std.Deviation	$t_{(df)}$, p
Разпознаване	112	0.625	0.486	$t_{(111)} = 1.615$, $p = 0.109$
Назоваване	112	0.517	0.501	
Щастие				
	N	Mean	Std.Deviation	$t_{(df)}$, p
Разпознаване	112	0.875	0.332	$t_{(111)} = -2.096$, $p = 0.038$
Назоваване	112	0.955	0.207	
Тъга				
	N	Mean	Std.Deviation	$t_{(df)}$, p
Разпознаване	112	0.625	0.486	$t_{(111)} = 0.728$, $p = 0.468$
Назоваване	112	0.580	0.495	
Страх				
	N	Mean	Std.Deviation	$t_{(df)}$, p
Разпознаване	112	0.571	0.497	$t_{(111)} = 2.306$, $p = 0.023$
Назоваване	112	0.428	0.497	
отвържение				

	N	Mean	Std.Deviation	$t_{(df)}, p$
Разпознаване	112	0.508	0.502	$t_{(111)} = 3.167,$ $p = 0.002$
Назоваване	112	0.303	0.461	
Изненада				
	N	Mean	Std.Deviation	$t_{(df)}, p$
Разпознаване	112	0.383	0.488	$t_{(111)} = -0.127,$ $p = 0.899$
Назоваване	112	0.392	0.490	

Както се вижда, групата на момчетата е значимо по-точна в разпознаването отколкото в назоваването на страх и отвращение. За разлика от тях, за щастие групата момчета демонстрира значимо по-точно назоваване, отколкото разпознаване. По отношение на емоцията изненада групата почти еднакво точно я назовава и разпознава, а за останалите две емоции, а именно гняв и тъга, момчетата несъществено по-точно ги разпознават отколкото назовават.

3.2.3.2. Резултати на групата на момичетата

Резултатите от сравнението на средните стойности на ЗРЛЕ и средните стойности на ЗНЛЕ на групата момичета (таблица 19) показват значимо по-добро изпълнение на ЗРЛЕ ($M = 3.633$, $SD = 1.154$) отколкото на ЗНЛЕ ($M = 3.187$, $SD = 1.103$) ($t_{(111)} = 3.189$, $p = 0.002$).

Таблица 20 представя резултатите от сравнението на средните стойности на ЗРЛЕ и средните стойности на ЗНЛЕ на групата момичета за всяка емоция поотделно.

Таблица 20. Сравнение на средните стойности на ЗРЛЕ и средните стойности на ЗНЛЕ на групата момичета за всяка емоция поотделно

Гняв				
	N	Mean	SD	$t_{(df)}, p$
Разпознаване	124	0.548	0.499	$t_{(123)} = 0.000,$ $p = 1.000$
Назоваване	124	0.548	0.499	
Щастие				
	N	Mean	SD	$t_{(df)}, p$

Разпознаване	124	0.895	0.307	$t_{(123)} = -2.742,$ $p = 0.007$
Назоваване	124	0.975	0.154	
Тъга				
	N	Mean	SD	$t_{(df)}, p$
Разпознаване	124	0.669	0.472	$t_{(123)} = 1.491,$ $p = 0.139$
Назоваване	124	0.580	0.495	
Страх				
	N	Mean	SD	$t_{(df)}, p$
Разпознаване	124	0.556	0.498	$t_{(123)} = 0.896,$ $p = 0.372$
Назоваване	1124	0.500	0.502	
Отвръщение				
	N	Mean	SD	$t_{(df)}, p$
Разпознаване	124	0.580	0.495	$t_{(123)} = 2.826,$ $p = 0.005$
Назоваване	124	0.403	0.492	
Изненада				
	N	Mean	SD	$t_{(df)}, p$
Разпознаване	124	0.540	0.500	$t_{(123)} = 2.049,$ $p = 0.043$
Назоваване	124	0.419	0.495	

Видно, групата на момичетата значимо по-точно разпознава отколкото назовава емоциите отвращение и изненада, но значимо по-точно назовава отколкото разпознава лицевото изражение на щастие.

3.3. Сравнение на резултатите между групите/подгрупите посещавали и съответно групите/подгрупите непосещавали детска ясла

Една от целите на проучване е да се изследва дали посещаването на детска ясла преди постъпване в детската градина влияе върху способностите за разпознаване и назоваване на лицеви емоции.

3.3.1. Сравнение на перформанса на ЗРЛЕ на групата на посещавалите с групата на непосещавалите детска ясла

Резултатите от приложения Т-тест за независими извадки показват липса на съществени различия между средните стойности за ЗРЛЕ на групата на посещавалите детска ясла ($M = 3.848$, $SD = 1.206$) и групата на непосещавалите детска ясла ($M = 3.664$, $SD = 1.119$) ($t_{(234)} = 1.207$, $p = 0.229$).

Резултатите относно влиянието на посещаемостта на детска ясла “ върху способността за разпознаване на всяка емоция поотделно (таблица 22), откриватм значими различия между двете подгрупи само относно точността на разпознаване на емоцията изненада, като групата на посещавалите детска ясла е с по-голяма точност на разпознаването в сравнение с групата на непосещавалите детска ясла.

Таблица 22. Средни стойности на ЗРЛЕ на групата на посещавалите и групата на непосещавалите детска ясла

	Гняв				
	N	Mean	SD	Std. Error	t (p)
Посещаваха ясла	99	0.545	0.500	0.050	$t_{(234)} = -1.039,$ $p = 0.300$
Непосещаваха ясла	137	0.603	0.448	0.041	
	Щастие				
	N	Mean	SD	Std. Error	t (p);
Посещаваха ясла	99	0.909	0.288	0.029	$t_{(234)} = 0.962,$ $p = 0.337$
Непосещаваха ясла	137	0.868	0.339	0.028	
	Тъга				
	N	Mean	SD	Std. Error	t (p)
Посещаваха ясла	99	0.697	0.461	0.046	$t_{(234)} = 1.330,$ $p = 0.185$
Непосещаваха ясла	137	0.613	0.488	0.041	
	Страх				
	N	Mean	SD	Std. Error	t (p)
Посещаваха ясла	99	0.505	0.502	0.050	$t_{(234)} = -1.542,$ $p = 0.124$
Непосещаваха ясла	137	0.605	0.490	0.041	
	Отвършение				
	N	Mean	SD	Std. Error	t (p)
Посещаваха ясла	99	0.585	0.495	0.049	$t_{(234)} = 1.028,$ $p = 0.305$
Непосещаваха ясла	137	0.518	0.501	0.042	
	Изненада				
	N	Mean	SD	Std. Error	t (p)
Посещаваха ясла	99	0.545	0.500	0.050	$t_{(234)} = 2.088,$ $p = 0.038$
Непосещаваха ясла	137	0.408	0.493	0.042	

Сравняването на ранжирането на 6-те базисни емоции според трудността да бъдат разпознати откри, че и двете групи най-

точно разпознават щастие и тъга и най-неправилно разпознават отвращение и изненада (таблица 22).

Резултатите от приложения Хи-квадрат анализ показва, че двете групи се различават значимо само по отношение на емоцията изненада ($\chi^2_{[1]} = 4,315$, $p = 0,038$, $\phi = 0,135$), като процентът на правилно разпозналите я е по-висок в групата на посещаващите детска ясла, отколкото в групата на непосещаващите ясла. За всички останали емоции междугруповите различия са несъществени.

3.3.2. Сравнение на перформанса на ЗНЛЕ на групата на посещаващите с групата на непосещаващите детска ясла
Резултатите от приложения Т-тест за независими извадки показват показват съществени различия в средните стойности на ЗНЛЕ на групата на посещаващите детска ясла ($M = 3.626$, $SD = 1.250$) и групата на непосещаващите детска ясла ($M = 3.116$, $SD = 1.078$) ($t_{(234)} = 3.349$, $p = 0.001$), като първата група демонстрират по-точно общо назоваване на лицеви емоции.

Резултатите от приложения Т-тест за независими извадки върху средните стойности на групите за всяка емоция поотделно, представени в таблица 25, показват, че двете групи се различават значимо само по отношение на точността на назоваване на страха, като групата на посещаващите детска ясла демонстрира по-точното му назоваване отколкото групата на непосещаващите детска ясла. За всички останали емоции разликите между групите са незначителни.

Таблица 25. Средни стойности на ЗРНЕ на групата на посещаващите и групата на непосещаващите детска ясла

Гняв					
	N	Mean	SD	Std. Error	t (p)
Посещаваха ясла	99	0.565	0.498	0.050	$t_{(234)} = 0.829$, $p = 0.408$
Непосещаваха ясла	137	0.510	0.501	0.042	
Щастие					
	N	Mean	SD	Std. Error	t (p)

Посещаваха ясла	99	0.979	0.141	0.014	$T_{234}) = 0.986,$ $p = 0.325$
Непосещаваха ясла	137	0.956	0.205	0.017	
Страх					
	N	Mean	SD	Std. Error	t (p)
Посещаваха ясла	99	0.666	0.473	0.047	$t_{(234)} = 5.563,$ $p = 0.000$
Непосещаваха ясла	137	0.321	0.468	0.040	
Тъга					
	N	Mean	SD	Std. Error	t (p)
Посещаваха ясла	99	0.585	0.495	0.049	$t_{(234)} = 0.141,$ $p = 0.888$
Непосещаваха ясла	137	0.576	0.495	0.042	
Отвършение					
	N	Mean	SD	Std. Error	t (p)
Посещаваха ясла	99	0.404	0.493	0.049	$t_{(234)} = 1.311,$ $p = 0.191$
Непосещаваха ясла	137	0.321	0.468	0.040	
Изненада					
	N	Mean	SD	Std. Error	t (p)
Посещаваха ясла	99	0.414	0.495	0.049	$t_{(234)} = 0.195,$ $p = 0.846$
Непосещаваха ясла	137	0.401	0.491	0.042	

Сравнението на ранжирането на 6-те базисни емоции според трудността на назоваването им откри, че групата на посещаващите детска ясла най-точно назовава щастие и страх и най-неточно назовава отвращение и изненада, докато групата на посещаващите детска ясла най-точно назовават щастие и тъга и най-неточно отвращение и страх (таблица 25).

Резултатите от приложения Хи-квадрат анализ показват, че двете групи се различават значимо само по отношение на назоваването на страх, като процентът на децата, които правилно са назвали тази емоция, е по-висок в групата на посещаващите ясла, отколкото в групата на непосещаващите ($\chi^2_{|1|} = 27,568, p < 0,000, \phi = -0,342$).

3.3.3. Вътрешногрупово сравнение между производителността на FERT и производителността на FELT

3.3.3.1. Резултати на групата на посещаващите детска ясла

Резултатите от приложения анализ показват, че групата демонстрира несъществено по-добро разпознаване ($M = 3.848$, $SD = 1.206$) отколкото назоваване ($M = 3.626$, $SD = 1,250$) на лицеви емоции ($t_{(98)} = 1,253$, $p = 0,169$) ($t_{(98)} = 1,253$, $p = 0,169$).

В таблица 28 са представени резултатите от сравнението на средните стойности за двете задачи поотделно за всяка емоция.

Таблица 28. Сравнение средните стойности на ЗРЛЕ и ЗНЛЕ за всяка емоция, на групата на посещаващите детска ясла

Гняв				
	N	Mean	Std.Deviation	$t_{(df)}, p$
Разпознаване	99	0.545	0.501	$t_{(98)} = 0.410, p = 0.682$
Назоваване	99	0.565	0.498	
Щастие				
	N	Mean	Std.Deviation	$t_{(df)}, p$
Разпознаване	99	0.864	0.343	$t_{(98)} = -2.451, p = 0.016$
Назоваване	99	0.957	0.202	
Тъга				
	N	Mean	Std.Deviation	$t_{(df)}, p$
Разпознаване	99	0.697	0.461	$t_{(98)} = 1.875, p = 0.064$
Назоваване	99	0.585	0.495	
Страх				
	N	Mean	Std.Deviation	$t_{(df)}, p$
Разпознаване	99	0.505	0.502	$t_{(98)} = -2.603, p = 0.011$
Назоваване	99	0.666	0.473	
Отвръщение				
	N	Mean	Std.Deviation	$t_{(df)}, p$
Разпознаване	99	0.585	0.495	$t_{(98)} = 2.488, p = 0.021$
Назоваване	99	0.404	0.493	
Изненада				
	N	Mean	Std.Deviation	$t_{(df)}, p$
Разпознаване	99	0.545	0.500	$t_{(98)} = 1.806, p = 0.074$
Назоваване	99	0.414	0.495	

Видно, групата на посещаващите детска ясла е съществено по-точна в назоваването отколкото в разпознаването на щастие и

страх, и обратно – съществено по-точна в разпознаването, отколкото в назоваването на отвращение, и близо до статистически значимо по-точна при разпознаване, отколкото при назоваване на изненада.

3.3.3.2. Резултати на групата на непосещаващите детска ясла
Резултатите от приложения анализ, показват, че тази група статистически значимо по-добре разпознава ($M = 3.664$, $SD = 1.119$) отколкото назовава лицевите емоции (средно = 3.116, $SD = 1.078$) ($t(136) = 4.300$, $p < 0.000$).

Следващата таблица 30 представя резултатите от сравнението на средните стойности на двете задачи за всяка емоция поотделно, на групата деца, непосещаващи детска ясла.

Таблица 30. Сравнение на средните стойности на ЗРЛЕ и ЗНЛЕ FERT всяка емоция поотделно на групата на непосещаващите детска ясла

Гняв				
	N	Mean	Std.Deviation	$t_{(df)}, p$
Разпознаване	137	0.603	0.448	$t_{(136)} = 1.736,$ $p = 0.085$
Назоваване	137	0.510	0.501	
Щастие				
	N	Mean	Std.Deviation	$t_{(df)}, p$
Разпознаване	137	0.868	0.339	$t_{(136)} = -2.612,$ $p = 0.010$
Назоваване	137	0.956	0.205	
Тъга				
	N	Mean	Std.Deviation	$t_{(df)}, p$
Разпознаване	137	0.613	0.488	$t_{(70)} = 0.650,$ $p = 0.517$
Назоваване	137	0.576	0.495	
Страх				
	N	Mean	Std.Deviation	$t_{(df)}, p$
Разпознаване	137	0.605	0.490	$t_{(136)} = 5.021,$ $p = 0.000$
Назоваване	137	0.321	0.468	
Отвръщение				
	N	Mean	Std.Deviation	$t_{(df)}, p$
Разпознаване	137	0.518	0.501	$t_{(136)} = 3.482,$ $p = 0.001$
Назоваване	137	0.321	0.468	

Изненада				
	N	Mean	Std.Deviation	$t_{(df)}, p$
Разпознаване	137	0.408	0.493	$t_{(136)} = 0.126,$ $p = 0.900$
Назоваване	137	0.401	0.491	

Както се вижда, групата на непосещаващите детска ясла демонстрира съществено по-голяма точност на разпознаването отколкото на назоваването на страх и отвращение и близо до съществено за гнева. Обратно, за емоцията щастие групата демонстрира значимо по-добра точност на назоваване отколкото на разпознаване. За останалите две емоции - тъга и изненада, разликите са незначителни ($p > 0,05$).

3.3.4. Сравнение на резултатите между малката подгрупа на посещаващите детска ясла и малката подгрупа на непосещаващите детска ясла

За да проследим динамиката на ефекта от посещаването на детска ясла върху разпознаването и назоваването на лицеви емоции, сравнихме отделно изпълнението на задачите между малките подгрупи на посещаващите и съответно непосещаващите детска ясла, и аналогично – между големите подгрупи на посещаващите и съответно непосещаващите детска ясла.

3.3.4.1. Сравнение на изпълнението на ЗРЛЕ на малката подгрупа на посещаващите и малката подгрупа на непосещаващите детска ясла

Резултатите от приложения Т-тест анализ на средните стойности на ЗРЛЕ на тези две подгрупи показват липса на значими различия между малката подгрупа на посещаващите детска ясла ($M = 3.295$, $SD = 1.151$) и малката подгрупа на непосещаващите ($M = 3.085$, $SD = 1.039$) ($t_{(116)} = 1.011$, $p = 0.314$).

Резултатите от Т-тест анализа приложен към средните за групите стойности за всяка емоция поотделно, представени в таблица 32, показват, че тези подгрупи се различават значимо само по отношение на точността на разпознаване на страха, като малката подгрупа на посещаващите детска ясла демонстрира по-

висока точност на разпознаване в сравнение с подгрупата на непосещаващите детска ясла.

Таблица 32. Средни стойности на ЗРЛЕ за всяка емоция на малката подгрупа посещаващи детска ясла и малката подгрупа на непосещаващите детска ясла

Гняв					
	N	Mean	SD	Std. Error	t (p)
Малка група посещавахи ясла	47	0.577	0.497	0.059	$t_{(116)} = 1.163,$ $p = 0.247$
Малка група непосещавахи ясла	71	0.468	0.504	0.073	
Щастие					
	N	Mean	SD	Std. Error	t (p);
Малка група посещавахи ясла	118	0.851	0.359	0.052	$t_{(234)} = -.342,$ $p = 0.733$
Малка група непосещавахи ясла	118	0.873	0.335	0.039	
Тъга					
	N	Mean	SD	Std. Error	t (p)
Малка група посещавахи ясла	118	0.553	0.502	0.073	$t_{(234)} = 0.786,$ $p = 0.434$
Малка група непосещавахи ясла	118	0.478	0.503	0.059	
Страх					
	N	Mean	SD	Std. Error	t (p)
Малка група посещавахи ясла	118	0.591	0.495	0.058	$t_{(116)} = 2.488,$ $p = 0.014$
Малка група непосещавахи ясла	118	0.361	0.485	0.070	
Отвърщение					
	N	Mean	SD	Std. Error	t (p)
Малка група посещавахи ясла	118	0.404	0.496	0.072	$t_{(234)} = 0.259,$ $p = 0.796$
Малка група непосещавахи ясла	118	0.380	0.488	0.058	
Изненада					
	N	Mean	SD	Std. Error	t (p)
Малка група посещавахи ясла	118	0.446	0.502	0.073	$t_{(116)} = 0.562,$ $p = 0.575$
Малка група непосещавахи ясла	118	0.394	0.492	0.058	

Сравняването на ранжирането на 6-те по трудност на разпознаването показва, че и двете подгрупи най-точно разпознават щастие, следвано от страха за малката подгрупа посещаващи детска ясла, а тъгата за малката подгрупа непосещаващи детска ясла. По отношение на най-трудно

разпознаваната емоция обаче двете групи леко се различават: за малката подгрупа посещавали детска ясла това са отвращение и изненада, а за *малката подгрупа непосещавали детска ясла* най-труден за разпознаване е страхът, следван от отвращението и изненада (таблица 32).

Резултатите от приложения Хи-квадрат анализ показва, че двете подгрупи се различават значимо само по отношение на страха ($\chi^2_{[1]} = 5.976$, $p = 0.015$, $\phi = -0.225$), с по-висок процент в малката подгрупа посещавали детска ясла, отколкото в малката подгрупа непосещавали детска ясла д, които правилно са разпознали тази емоция.

3.3.4.2. Сравнение на изпълнението на ЗНЛЕ на малката подгрупа на посещавалите и малката подгрупа на непосещавалите детска ясла

Изследването на влиянието на фактора „Посещаемост на детски ясли преди постъпване в детска градина“ върху способността за назоваване на лицеви изражения на емоциите, отразено в резултатите от приложения Т-тест за независими извадки върху средните стойности на ЗНЛЕ на подгрупите на 4-годишните, посещавали и съответно непосещавали детска ясла (таблица 34) показва липса на съществени различия.

Таблица 34. Средни стойности на ЗНЛЕ на малките подгрупи на посещавалите и съответно непосещавалите детски ясли

	N	Mean	SD	Std. Error
Малка група посещавали ясла	47	3.063	1.240	0.180
Малка група непосещавали ясла	71	2.774	1.016	0.120
t (p)	$t_{(116)} = 1.384$, $p = 0.169$			

Резултатите от Т-тест анализа, представени в таблица 35, показват, че тези две подгрупи се различават съществено само по отношение на точността на назоваването на гнева, като подгрупа на 4-годишните, посещавали детска ясла, демонстрира

по-голяма точност на назоваването му, отколкото подгрупа на 4-годишните, непосещаващи детска ясла.

Таблица 35. Средни стойности на ЗНЛЕ за всяка емоция поотделно, на малките подгрупи на посещаващите и съответно непосещаващите детски ясли

Гняв					
	N	Mean	SD	Std. Error	t (p)
Малка група посещаващи ясла	47	0.595	0.496	0.072	$t_{(116)} = 2.494,$ $p = 0.014$
Малка група непосещаващи ясла	71	0.366	0.485	0.057	
Щастие					
	N	Mean	SD	Std. Error	t (p)
Малка група посещаващи ясла	47	0.957	0.204	0.029	$t_{(116)} = -0.008,$ $p = 0.994$
Малка група непосещаващи ясла	71	0.958	0.202	0.024	
Страх					
	N	Mean	SD	Std. Error	t (p)
Малка група посещаващи ясла	47	0.446	0.502	0.073	$t_{(116)} = 1.515,$ $p = 0.132$
Малка група непосещаващи ясла	71	0.309	0.465	0.055	
Тъга					
	N	Mean	SD	Std. Error	t (p)
Малка група посещаващи ясла	47	0.510	0.505	0.073	$t_{(116)} = 0.038,$ $p = 0.970$
Малка група непосещаващи ясла	71	0.507	0.503	0.059	
Отвръщение					
	N	Mean	SD	Std. Error	t (p)
Малка група посещаващи ясла	47	0.234	0.427	0.062	$t_{(116)} = -0.239,$ $p = 0.812$
Малка група непосещаващи ясла	71	0.253	0.438	0.052	
Изненада					
	N	Mean	SD	Std. Error	t (p)
Малка група посещаващи ясла	47	0.338	0.476	0.056	$t_{(116)} = 0.212,$ $p = 0.833$
Малка група непосещаващи ясла	71	0.319	0.471	0.068	

Сравнението на ранжирането на 6-те базисни емоции според трудността на назоваването им, разкри, че на ниво група и двете подгрупи най-точно разпознават щастието и най-неточно разпознават отвръщението (таблица 35).

Резултатите от приложения Хи-квадрат анализ показват, че двете подгрупи се различават съществено само по отношение на гнева, като процентът на децата, които са го назвали правилно е по-висок в подгрупа на 4-годишните, посещавали детска ясла, отколкото в подгрупа на 4-годишните, отглеждани удома ($\chi^2_{|1|} = 6,004$, $p = 0,014$, $\phi = -0,226$).

3.3.4.3 Вътрегрупово сравнение на средните стойности на ЗРЛЕ и на ЗНЛЕ на малката подгрупа на посещавалите детски ясли
Представените в таблица 37 резултати от приложения анализ показват, че подгрупата на 4-годишните, посещавали детска ясла, слабо и несъществено по-добре разпознават, отколкото назовават лицевите емоции.

Таблица 37. Сравняване средните стойности на ЗРЛЕ и на ЗНЛЕ на малката подгрупа на посещавалите детски ясли

	N	Mean	Std.Deviation	$t_{(df)}, p$
ЗРЛЕ	47	3.295	1.151	$t_{(46)} = 0.943, p = 0.462$
ЗНЛЕ	47	3.063	1.240	

Представените в таблица 38 резултати от сравнението на средните ЗРЛЕ и ЗНЛЕ стойности на подгрупата на 4-годишните посещавали детска ясла, поотделно за всяка емоция, показват съществено по-точно назоваване отколкото разпознаване на щастие. Същата тенденция, но несъществена, се наблюдава за гняв. За всички други емоции (страх, тъга, отвращение и изненада), тази подгрупа демонстрира значително по-точното им разпознаване отколкото назоваване.

Таблица 38. Сравняване на средните ЗРЛЕ и средните ЗНЛЕ стойности подгрупа на 4-годишните, посещавали детска ясла поотделно за всяка емоция

Гняв				
	N	Mean	SD	$t_{(df)}, p$
Разпознаване	47	0.577	0.497	$t_{(46)} = 0.237, p = 0.826$

Назоваване	47	0.595	0.496	
Щастие				
	N	Mean	SD	$t_{(df)}, p$
Разпознаване	47	0.864	0.343	$t_{(46)} = -2.451, p = 0.016$
Назоваване	47	0.957	0.202	
Тъга				
	N	Mean	SD	$t_{(df)}, p$
Разпознаване	47	0.553	0.502	$t_{(46)} = 0.405, p = 0.688$
Назоваване	47	0.510	0.505	
Страх				
	N	Mean	SD	$t_{(df)}, p$
Разпознаване	47	0.591	0.495	$t_{(46)} = 1.298, p = 0.176$
Назоваване	47	0.446	0.502	
Отвърщение				
	N	Mean	SD	$t_{(df)}, p$
Разпознаване	47	0.404	0.496	$t_{(46)} = 1.533, p = 0.132$
Назоваване	47	0.234	0.427	
Изненада				
	N	Mean	SD	$t_{(df)}, p$
Разпознаване	47	0.446	0.502	$t_{(6)} = 1.288, p = 0.204$
Назоваване	47	0.319	0.471	

3.3.4.4. *Вътрегрупово сравнение на средните стойности на ЗРЛЕ и на ЗНЛЕ на малката подгрупа на непосещаващите детски ясли*

Представените в таблица 39 резултати от приложениия анализ показват, че подгрупата на 4-годишните, които не са посещавали детска ясла, близо да статистически значимо по-добре разпознават, отколото назовават лицевите емоции.

Таблица 39. Сравняване на средните стойности на ЗРЛЕ и на средните стойности на ЗНЛЕ на подгрупата на 4-годишните, непосещаващи детска ясла, поотделно за всяка емоция

	N	Mean	Std. Deviation	$t_{(df)}, p$
ЗРЛЕ	71	3.085	1.039	$t_{(70)} = 1.818,$ $p = 0.073$
ЗНЛЕ	71	2.774	1.016	

Сравняването на средните стойности за ЗРЛЕ и ЗНЛЕ ERT и средната стойност на FELT на подгрупата на 4-годишните, които не са посещавали детска ясла поотделно за всяка емоция (таблица 40), не откри статистически значими различия между точността на разпознаване и точността на назоваване на всички тествани емоции.

Таблица 40. Сравняване на средните ЗРЛЕ и средните ЗНЛЕ стойности на подгрупата на 4-годишните, които не са посещавали детска ясла

Гняв				
	N	Mean	Std.Deviation	$t_{(df)}, p$
Разпознаване	71	0.468	0.504	$t_{(70)} = 1.489, p = 0.198$
Назоваване	71	0.366	0.485	
Щастие				
	N	Mean	Std.Deviation	$t_{(df)}, p$
Разпознаване	71	0.873	0.335	$t_{(70)} = -1.757, p = 0.083$
Назоваване	71	0.958	0.202	
Тъга				
	N	Mean	Std.Deviation	$t_{(df)}, p$
Разпознаване	71	0.478	0.503	$t_{(70)} = -0.331, p = 0.741$
Назоваване	71	0.507	0.503	
Страх				
	N	Mean	Std.Deviation	$t_{(df)}, p$
Разпознаване	71	0.361	0.485	$t_{(70)} = 0.327, p = 0.756$
Назоваване	71	0.309	0.465	
Отвръщане				
	N	Mean	Std.Deviation	$t_{(df)}, p$
Разпознаване	71	0.380	0.488	$t_{(70)} = 1.536, p = 0.129$
Назоваване	71	0.253	0.438	
Изненада				
	N	Mean	Std.Deviation	$t_{(df)}, p$
Разпознаване	71	0.394	0.492	$t_{(70)} = 1.271, p = 0.367$
Назоваване	71	0.319	0.471	

Важно е обаче да се отбележи, че има почти статистически значима разлика между точността на разпознаване и точността на назоваване на щастието, с по-добро назоваване от разпознаването. Същата тенденция, но несъществена, се наблюдава за тъгата ($t_{(70)} = -0,331$, $p = 0,741$), а за всички останали емоции, а именно гняв, страх, отвращение и изненада, тази подгрупа демонстрира несъществено по-точното им разпознаване отколкото назоваването им ($p > 0,05$).

3.3.5. Сравнение на резултатите на големите подгрупи на посещаващите и съответно на непосещаващите детска ясла

3.3.5.1. Сравнение на резултатите за ЗНЛЕ на големите подгрупи на посещаващите и съответно на непосещаващите детска ясла

С цел да се проучи дали посещаването на детска ясла преди постъпването в детска градина има дълготраен ефект върху разпознаването и назоваването на лицеви емоции, беше сравнено изпълнението на двете задачи на подгрупата 6-годишни, които са посещавали детска ясла преди постъпването в детска градина (по-голямата подгрупа на детските градини) с това на подгрупат 6-годишни, които никога не са посещавали детска ясла.

Установи се, че средните стойности за ЗРЛЕ на подгрупата 6-годишни, които са посещавали детска ясла ($M = 4,538$, $SD = 0,895$) и на подгрупата 6-годишни, които не са посещавали детска ясла ($M = 4,061$, $SD = 0,942$) се различават съществено ($t_{(116)} = 2,794$, $p = 0,006$), като първата подгрупата разпознава лицевите емоции по-добре.

Резултатите от Т-тест анализа на средните стойности на ЗРЛЕ за всяка от изследваните емоции, представени в таблица 42, показват че тези подгрупи се различават статистически значимо по точността на разпознаване на отвращение и изненада, като и за двете емоции подгрупата посещавала

детските ясли демонстрира по-голяма точност на разпознаването в сравнение с другата подгрупа.

Таблица 42. Средни стойности на ЗРЛЕ за всяка емоция поотделно, на големите подгрупи на посещаващите и съответно на непосещаващите детски ясли

Гняв					
	N	Mean	SD	Std. Error	t (p)
Голяма група посещаваха ясла	52	0.653	0.480	0.066	$t_{(116)} = 1.351,$ $p = 0.179$
Голяма група непосещаваха ясла	66	0.530	0.502	0.061	
Щастие					
	N	Mean	SD	Std. Error	t (p)
Голяма група посещаваха ясла	52	0.942	0.235	0.032	$t_{(116)} = 1.175,$ $p = 0.242$
Голяма група непосещаваха ясла	66	0.878	0.328	0.040	
Тъга					
	N	Mean	SD	Std. Error	t (p)
Голяма група посещаваха ясла	52	0.826	0.382	0.052	$t_{(116)} = 0.911,$ $p = 0.364$
Голяма група непосещаваха ясла	66	0.757	0.431	0.053	
Страх					
	N	Mean	SD	Std. Error	t (p)
Голяма група посещаваха ясла	52	0.634	0.486	0.067	$t_{(116)} = 0.148,$ $p = 0.882$
Голяма група непосещаваха ясла	66	0.621	0.488	0.060	
Отвръщение					
	N	Mean	SD	Std. Error	t (p)
Голяма група посещаваха ясла	52	0.807	0.397	0.055	$t_{(116)} = 2.229,$ $p = 0.028$
Голяма група непосещаваха ясла	66	0.621	0.488	0.060	
Изненада					
	N	Mean	SD	Std. Error	t (p)
Голяма група посещаваха ясла	52	0.634	0.486	0.067	$t_{(116)} = 2.302,$ $p = 0.023$
Голяма група непосещаваха ясла	66	0.424	0.498	0.061	

Сравняването на ранжирането на 6-те базисни емоции по трудност на разпознаването откри, че и двете подгрупи най-точно разпознават щастиято и тъгата. Що се отнася до най-неточно разпознаваната емоция, двете подгрупи се различават, като за подгрупата на посещаващите детски ясли това са страх и

изненада, а за подгрупа на отглежданите у дома това са гняв и изненада (таблица 42).

Резултатите от приложения Хи-квадрат анализ разкриват статистически значими разлики между подгрупите за отвращение ($\chi^2_{[1]} = 4.848$, $p = 0.028$, $\phi = 0.203$) и изненада ($\chi^2_{[1]} = 4.252$, $p = 0.039$, $\phi = 0.190$), като по-висок процент от 6-годишната подгрупа на посещавалите детски ясли правилно са разпознали тези емоции. За всички останали емоции разликите между подгрупите са много малки.

3.3.5.2. Сравнение на резултатите за ЗНЛЕ на големите подгрупи на посещавалите и съответно на непосещавалите детска ясла

По-долу са представени резултатите относно влиянието на фактора „Посещаване на детски ясли преди постъпване в детска градина“ върху способността за назоваване на лицеви емоции.

Резултатите от приложения Т-тест анализ разкриват, че средната стойност за ЗНЛЕ на 6-годишната подгрупа на посещавалите детска ясла ($M = 4.134$, $SD = 1.029$) е съществено по-висока от тази на 6-годишната подгрупа на отглежданите удоме ($M = 3.484$, $SD = 1.026$) ($t_{(116)} = 3.409$, $p = 0.001$).

Резултатите от Т-теста анализа на средните стойности на тези две подгрупи за всяка тествана емоция (таблица 45) показват, че те не се различават съществено по точността на назоваването на тестваните емоции ($p > 0,05$). Независимо от това, 6-годишната подгрупа на посещавалите детска ясла демонстрира ясно очертана тенденция на по-добро назоваване и на 6-те емоции в сравнение с подгрупата техни връстници, които не са посещавали детска ясла, особено за отвращение и изненада, където междугруповите различия са близки до статистическа значимост.

Сравняването на ранжирането на 6-те базисни емоции по трудност на назоваване, разкри, че и двете подгрупи най-точно

разпознават щастие и най-неточно разпознават отвращение и изненада.

Таблица 45. Средни стойности на ЗНЛЕ за всяка емоция поотделно, на големите подгрупи на посещаващите и съответно на непосещаващите детски ясли

Гняв					
	N	Mean	SD	Std. Error	t (p)
Големи посещаващи ясла	52	0.673	0.473	0.065	$t_{(116)} = 0.580,$ $p = 0.563$
Големи непосещаващи ясла	66	0.621	0.488	0.060	
Щастие					
	N	Mean	SD	Std. Error	t (p);
Големи посещаващи ясла	52	1.000	0.000	0.000	$t_{(116)} = 1.560,$ $p = 0.121$
Големи непосещаващи ясла	66	0.954	0.209	0.025	
Страх					
	N	Mean	SD	Std. Error	t (p);
Големи посещаващи ясла	52	0.596	0.495	0.068	$t_{(116)} = 0.548,$ $p = 0.585$
Големи непосещаващи ясла	66	0.545	0.501	0.061	
Тъга					
	N	Mean	SD	Std. Error	t (p);
Големи посещаващи ясла	52	0.653	0.480	0.066	$t_{(234)} = 0.026,$ $p = 0.979$
Големи непосещаващи ясла	66	0.651	0.480	0.059	
Отвръщение					
	N	Mean	SD	Std. Error	t (p);
Големи посещаващи ясла	52	0.557	0.501	0.069	$t_{(116)} = 1.779,$ $p = 0.078$
Големи непосещаващи ясла	66	0.393	0.492	0.060	
Изненада					
	N	Mean	SD	Std. Error	t (p);
Големи посещаващи ясла	52	0.557	0.501	0.069	$t_{(116)} = 1.861,$ $p = 0.062$
Големи непосещаващи ясла	66	0.378	0.488	0.061	

Резултатите от приложения Хи-квадрат анализ показват, че двете подгрупи се различават значимо по точността на назоваване на изненада ($\chi^2_{[1]} = 6.520$, $p = 0.011$, $\phi = -0.235$) и много близо до значимо на отвращение ($\chi^2_{[1]} = 3.751$, $p = 0.053$, $\phi = -0.178$), като и в двата случая процентът на децата, които са

назовавали правилно тези емоции, е по-висок в 6-годишната подгрупа на посещавалите детска ясла, отколкото в 6-годишната подгрупа на непосещавалите детска ясла.

3.3.5.3. Вътрешногрупово сравняване на изпълнението на ЗРЛЕ и ЗНЛЕ на 6-годишната подгрупа на посещавалите детска ясла

Изследването, дали 6-годишната подгрупа на посещавалите детска ясла показва различия между точността на разпознаване и точността на назоваване на проучените емоции, показва съществено по-висока средна стойност на ЗРЛЕ ($M = 4,538$, $SD = 0,895$) отколкото на ЗНЛЕ ($M = 4,134$, $SD = 1,029$) ($t_{(51)} = 2,015$, $p = 0,049$).

Резултатите от сравняването на средните стойности на ЗРЛЕ и на ЗНЛЕ поотделно за всяка емоция (таблица 48) откриват, че 6-годишната подгрупа на посещавалите детска ясла съществено по-добре разпознават, отколкото назовават емоциите тъга и отвращение.

Таблица 48. Сравняване на средните стойности на ЗРЛЕ и средните стойност на ЗНЛЕ на подгрупата на 4-годишните, непосещавали детска ясла поотделно за всяка емоция

Гняв				
	N	Mean	SD	$t_{(df)}, p$
Разпознаване	52	0.653	0.480	$t_{(51)} = -0.207$, $p = 0.837$
Назоваване	52	0.673	0.473	
Щастие				
	N	Mean	SD	$t_{(df)}, p$
Разпознаване	52	0.942	0.235	$t_{(51)} = -1.628$, $p = 0.129$
Назоваване	52	1.000	0.000	
Тъга				
	N	Mean	SD	$t_{(df)}, p$
Разпознаване	52	0.826	0.382	$t_{(51)} = 2.134$, $p = 0.038$
Назоваване	52	0.653	0.480	
Страх				
	N	Mean	SD	$t_{(df)}, p$

Разпознаване	52	0.634	0.486	$t_{(51)} = 0.531,$ $p = 0.598$
Назоваване	52	0.596	0.495	
Отмъщение				
	N	Mean	SD	$t_{(df)}, p$
Разпознаване	52	0.807	0.397	$t_{(51)} = 2.642,$ $p = 0.011$
Назоваване	52	0.557	0.501	
Изненада				
	N	Mean	SD	$t_{(df)}, p$
Разпознаване	52	0.634	0.486	$t_{(51)} = 0.782,$ $p = 0.438$
Назоваване	52	0.557	0.501	

3.3.5.4. Вътрешногрупово сравняване на изпълнението на ЗРЛЕ и ЗНЛЕ на 6-годишната подгрупа на непосещаващите детска ясла

Резултатите от приложения анализ показват, че 6-годишната подгрупа на непосещаващите детска ясла демонстрира статистически значими различия в точността на разпознаване и точността на назоваване на тестваните емоции ($t = 3.500$, $p = 0.001$), с по-добро разпознаване на емоции на лицето ($M = 4.061$, $SD = 0.942$), отколкото назоваването им ($M = 3.484$, $SD = 1.016$).

Резултатите от сравняването на средните стойности на ЗРЛЕ с тези на ЗНЛЕ на 6-годишната подгрупа на непосещаващите детска ясла, поотделно за всяка емоция (таблица 50) показват статистически значими различия в точността на разпознаване и точността на назоваване на емоцията отвращение и близки до статистически значими различия за щастие, с по-добро назоваване, отколкото разпознаване.

Таблица 50. Сравняване на средните стойности на ЗРЛЕ и средните стойности на ЗНЛЕ на подгрупата на 6-годишните, непосещаващи детска ясла, поотделно за всяка емоция

Гняв				
	N	Mean	Std.Deviation	$t_{(df)}, p$
Разпознаване	66	0.530	0.502	$t_{(65)} = -1.062, p = 0.292$

Назоваване	66	0.621	0.488	
Щастие				
	N	Mean	Std.Deviation	$t_{(df)}, p$
Разпознаване	66	0.878	0.328	$t_{(65)} = -1.690, p = 0.096$
Назоваване	66	0.954	0.209	
Тъга				
	N	Mean	Std.Deviation	$t_{(df)}, p$
Разпознаване	66	0.757	0.431	$t_{(65)} = 1.472, p = 0.146$
Назоваване	66	0.651	0.480	
Страх				
	N	Mean	Std.Deviation	$t_{(df)}, p$
Разпознаване	66	0.621	0.488	$t_{(65)} = 0.820, p = 0.415$
Назоваване	66	0.545	0.501	
Отвъщение				
	N	Mean	Std.Deviation	$t_{(df)}, p$
Разпознаване	66	0.621	0.488	$t_{(65)} = 3.065, p = 0.003$
Назоваване	66	0.393	0.492	
Изненада				
	N	Mean	Std.Deviation	$t_{(df)}, p$
Разпознаване	66	0.424	0.498	$t_{(65)} = 0.519, p = 0.605$
Назоваване	66	0.378	0.488	

ЗАКЛЮЧЕНИЯ

Въз основа на резултатите от проучването могат да се направят следните основни изводи:

1. Способността за разпознаване и назоваване на 6-те базисни емоции се модулират от хронологичната възраст, пола и посещаемостта на детска ясла преди постъпване в детска градина.

2. Предучилищната възраст е период на значително подобряване на способностите за разпознаване и назоваване на лицеви емоции.

3. Траекториите на развитие на обработката на емоции през периода 4-6 годишна възраст се различават в зависимост от вида на емоцията и вида на задачата.

4. Точността на разпознаване и назоваване на лицеви емоции съществено се увеличава през периода между 4-тата и 6-тата година.

5. Разпознаването на лицевите изражения на тъга и отвращение следва по-бърза траектория на развитие, а разпознаването на лицевите изражения на гняв, страх, изненада и най-вече на щастие следва по-бавна траектория на развитие в предучилищна възраст.

6. Способността да се назовават лицевите експресии на 6-те базисни емоции, с изключение на щастieto, се подобрява с увеличаване на възрастта в периода между 4тата и 6-тата година.

7. Щастieto е най-лесно разпознаваемата лицева емоция, а изненадата, отвращението и гневът са най-трудни за разпознаване за 4-6-годишните деца.

8. 4-6-годишните най-точно назовават щастие и тъга, а най-неточно назовават отвращение и изненада.

9. През периода между 4 и 6 годишна възраст общата точност на разпознаване на лицеви емоции, както и точността

на разпознаване на всяка от базисните емоции с изключение на щастието (за което е вярно обратното), е значимо по-голяма в сравнение с точността на назоваването им.

10. През периода между 4 и 6 годишна възраст от всички базисни емоции развитието на назоваването на отвращение и тъга изостава в най-голяма степен от развитието на тяхното разпознаване, докато развитието на назоваването на щастие изпреварва развитието на разпознаването му.

11. 4-6-годишните момичета и момчета не се различават по способността си да разпознават и назовават лицеви емоции.

12. Момчетата в предучилищна възраст са значително по-точни в разпознаването и назоваването на изненада в сравнение с момчетата от предучилищна възраст, което предполага, че в този възрастов период полът може да влияе само на способността за разпознаване и назоваване само на емоцията изненада.

13. 4-6-годишните деца, които са посещавали детска ясла преди да постъпят в детска градина, демонстрират малко по-добра обща точност на разпознаването на лицеви емоции и значително по-добра обща точност на назоваването им в сравнение с децата в предучилищна възраст, които никога не са посещавали детска ясла преди постъпване в детска градина, което предполага, че посещението на детска ясла има слаб положителен ефект върху способността за разпознаване на лицеви емоции, но значим позитивен ефект върху способността за назоваването им.

14. 4-6-годишните деца, които са посещавали детски ясли преди да постъпят в детска градина, съществено по-добре разпознават лицевите изражения на изненада и значимо по-добре назовават лицевите изражения на страх в сравнение с децата в предучилищна възраст, които никога не са посещавали ясла.

15. Посещаемостта на детска ясла съществено улеснява развитието на разпознаването на отвращение и изненада и назоваване на страха.

16. В началото на предучилищното образование (4-годишна възраст) посещението на детска ясла преди постъпването в детска градина има слаб положителен ефект върху цялостното развитие както на разпознаването, така и на назоваването на лицеви емоции и съществен ефект върху развитието на разпознаването на страх и назоваването на гняв.

17. В края на предучилищното обучение (на 6-годишна възраст) посещаемостта на детска ясла преди постъпване в детска градина е фактор със значим позитивен ефект върху цялостното развитие на способностите за разпознаване и назоваване на лицеви емоции, както и върху развитието на разпознаването и назоваването на отвращение и изненада.

18. Ефектът на фактора „посещаемост на детска ясла преди постъпване в детска градина“ върху развитието на способностите за разпознаване и назоваване на лицевите експресии на 6-те базисни емоции е дълготраен и се увеличава от началото към края на предучилищната възраст.

ПРИНОСИ

Приносите на настоящото изследване могат да бъде обобщени както следва:

1. Направен е изчерпателен преглед на литературата относно съвременното концептуализиране на емоциите и резултатите от предходни изследвания върху онтогенетичното развитие на възприятието и разпознаването на лицеви емоции.

2. Проведеното изследване е първото в релевантната литература, целящо да изследва ефектите от посещаването на детски ясли преди постъпването в детска върху развитието на способностите за разпознаване и назоваване на лицевите експресии на 6-те основни емоции.

3. За първи път сред гръцката популация на децата в предучилищна възраст се проучва траекторията на развитие на способностите за разпознаване и назоваване на емоционални лицеви експресии и тяхната детерминираност.

4. Представени са нови емпирични доказателства, че предучилищната възраст е период на значително подобряване на способността за разпознаване и назоваване на лицеви емоции.

5. Представени са нови емпирични доказателства, че траекторията на развитие на способността за разпознаване на лицеви емоции през периода на предучилищната възраст се различава в зависимост от типа емоция и спецификата на задачите.

6. Получени са резултати, които предполагат, че в предучилищна възраст полът няма ефект върху точността на разпознаване и назоваване на лицеви емоции като цяло, но има съществен ефект върху разпознаването и назоваването на изненада.

7. Получени са резултати, които предполагат, че ефектът на фактора „посещаемост на детска ясла преди постъпване в детска

градина“ върху развитието на способностите за разпознаване и назоваване на лицевите експресии на 6-те базисни емоции е дълготраен и се увеличава от началото към края на предучилищната възраст.

8. Получените в изследването резултати могат да бъдат приложени при разработването на програми, насочени към подобряване на социално-емоционалната компетентност на децата в предучилищна възраст.

ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИЯТА:

1. Kourti, M., & Kourti, A. (2019). Psychological theories and research of emotions: a short historical overview. *Students'session Proceeding*, SWU Publishing House.

2. Kourti, A., & Kourti, M. (2019). Brain lateralization and emotional processing. *Students'session Proceeding*, SWU Publishing House.

3. Kourti, M. (2019). Structure of the emotions: modern views. *Yearbook of Psychology*, Vol.10 (1), 36-40. Online ISSN 2683-0426

4. Kourti, M. & Asenova, I. (2019). Emotional facial perception development in 3-6 year-old children. *Yearbook of Psychology*, Vol. 11 (1) Online ISSN 2683-0426

5. Kourti, M. & Asenova, I. (2021). Gender differences in facial emotion recognition and labeling skills in preschool children. *Bulgarian Journal of Psychology*, (in print).

6. Kourti, M. & Asenova, I. (2021). Trajectory of early development of facial emotion recognition in typically developing children. *Psychological Research*, (in print).